

MARIA FRESER CRÒNIQUES DES DEL BALCÓ

***Agnès Padró,
Assumpta Rosés,
Pilar Vives****

Paraules clau: Maria Freser, gravats, aquarel·la, expressionisme, Museu de Valls, Museu de la Marina de Vilassar de Mar

Resum: Estudi de l'obra i la personalitat de Maria Ferrés i Puig (1874-1964), pintora nascuda a Vilassar de Mar, deixà un llegat important d'obres, entre apunts, dibuixos i aquarel·les, que retrataren diversos esdeveniments de l'època que visqué. D'entre aquestes obres destaquen els gravats expressionistes inspirats en estampes populars, els dibuixos de ballets al Liceu de Barcelona, dels vestits i balls tradicionals, dibuixos de platja, oficis tradicionals i altres ambients.

Abstract: The essay studies the work and personality of Maria Ferrés i Puig (1874-1964), a painter born in Vilassar de Mar, whose watercolours, drawings and sketches portray the society of her time. Her most outstanding works are her expressionist etchings inspired by popular scenes, the drawings of ballets at the Liceu in Barcelona, the traditional costumes and dances, and drawings of the beach, traditional jobs and other scenes.

* Detalladament: Pilar Vives és l'autora dels apartats 1, 2, 3, 4, 8, 9; Assumpta Rosés de l'apartat 5 i 6 i Agnès Padró del 7.

1. Introducció

La pintora Maria Freser ha estat poc estudiada i té molta obra inèdita als museus de Vilassar i de Valls. En coneixem alguna obra i diverses persones que la van conèixer personalment i ens atreia la seva figura de dona gran que volia ser pintora. Aquesta proposta de l'Institut ha estat una bona oportunitat per recuperar-la. L'estudi ha sobrepassat l'objectiu, ens ha sorprès i pensem que la pintora es mereixeria que se'n fes una exposició.

2. Estat de la recerca

Els estudis de la pintora són limitats, ha estat poc estudiada, per tractar-se d'una pintora figurativa, i poc destacada. Les primeres mencions a l'artista es troben al diccionari Ràfols, en què s'esmenta com a aquarel·lista de temàtica floral i del Liceu, esposa de l'arquitecte Homs i mare de la també pintora Elvira Homs Ferrés, i s'anomenen també algunes de les seves exposicions.

El quadern turístic de la Setmana Santa de Tarragona de 1936 va publicar algunes aquarel·les de la Maria Freser referents a la processó de 1931.

També va col·laborar en algun número de la revista *Mirador*, a les pàgines del Liceu, amb dibuixos dels ballets russos de Monte-Carlo, segons el seu fill.¹ Apunts seus amb temàtica de festa major van ser publicats al llibre de Sant Joan de Vilassar, l'any 1955.

Diverses revistes d'art i premsa van fer puntualment la crítica a les seves exposicions individuals.

Cronològicament, el 1990, el Museu de Vilassar, en la revista *Singladures*, fa una ressenya de l'exposició d'homenatge a l'artista.

El mateix any, l'Assumpta Rosés fa una breu ressenya de l'obra de la pintora en el Catàleg del Museu de Valls.

També ha estat estudiada per Núria Rius, a "La dona: subjecte de l'obra d'art. Catalunya 1870- 1936", treball encara inèdit.

Les seves exposicions individuals a Barcelona, abans de la Guerra, estan inventariades al llibre *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya fins l'any 1938*.

El Museu de Vilassar va publicar *Maria Freser. Apunts del Liceu* coincidint amb la reinaguració del Liceu. La finalitat de l'obra és el ballet i l'òpera però també donar a conèixer l'artista local, atès que les il·lustracions són de la pintora. El professor Joan Molet,² en el mateix llibre, ens en parla:

Podem qualificar Maria Freser com la gran cronista gràfica de la vida musical a Catalunya; gran perquè, a través d'una tècnica, tradicionalment considerada humil, com

¹ Lluís Homs: "Esbós biogràfic-artístic". Mecanoscrit. Museu de la Marina de Vilassar de Mar.

² Museu de la Marina de Vilassar de Mar: *Maria Freser Apunts del Liceu*, pàg. 12.

és el dibuix, i a través d'obres de petit format, ens permetrà ara, al llindar del segle XXI, emprendre un viatge cap a un passat, cada cop més lluny: el món de l'art i la música de la primera meitat del segle XX.

El llibre de Salcedo dedicat a l'art de les terres tarragonines recorda la participació de l'artista a les exposicions vallenques, així com ho fa el llibre de Guasch i Ventura, recentment publicat, *60 anys de l'Exposició de Nadal*. En la darrera exposició se li va retre homenatge, entre els iniciadors, i es va exposar una obra de la pintora de temàtica floral.

La darrera referència ha estat la publicació d'un gravat de *Les bruixes de Llers*, al catàleg de l'exposició del Museu de Catalunya dedicat al poeta Fages de Climent.

L'obra de l'artista està repartida entre els museus de Vilassar de Mar i el de Valls, a part dels quadres de col·leccions particulars.

3. Biografia

Maria Ferrés i Puig, amb el nom artístic de Maria Freser, va néixer a Vilassar de Mar el 1874 al si d'una família amb tradició de capitans de vaixell i una de les més riques de Vilassar, la de ca la Duana. Va morir a Valls el 1964.

Era filla del capità Eduard Ferrés Viada i d'Elvira Puig Mir de cal Xanti. Van ser cinc germans, però va ser l'Eduard³ qui va influir més en la seva vida, tant en l'artística com en la personal. Per una banda, l'ajudà a transcendir l'àmbit domèstic i femení de copiar postals de flors per acostar-la al dibuix al natural i introduir-la a les classes de gravat amb el professor mataroní Rafel Estrany, que a la vegada la portà al món de les exposicions i les galeries. Formà part del grup conegut amb el pseudònim Colla d'Artistes del Cu-cut. I per altra banda, va conèixer l'arquitecte vallenc Lluís Homs Moncusí,⁴ company i col·laborador del seu germà que va esdevenir el seu marit. Per ell es vinculà a Valls i al seu món artístic.

³ Eduard Ferrés i Puig (1873-1928) fou un arquitecte modernista destacat, conegut com l'arquitecte del Litoral. Va fer projectes hotelers a Niza i Cannes; edificis a Brussel·les, Madrid, i Portugal; el Ritz i el Siglo; la Casa Mir i Trepac; les cases Coll i Portabella a la Gran Via, 9; ca Ferrer-Vidal a Barcelona, i també va projectar les obres del Parc de Montjuïc per preparar l'Exposició Internacional de 1929. Fou director de la Ciutat Universitària de Madrid. El seu equip, en el qual col·laborava el seu cunyat, l'arquitecte Homs, va rebre diversos premis. També fou dibuixant caricaturista del Cu-cut amb el pseudònim de Feréstec. Vilassar li dedicà un carrer.

⁴ Lluís Homs i Moncusí (1868- 1956) era nascut a Valls, fill de ca Tafarra, distingida família d'hisendats de tarannà catalanista que vivia al Pati. Va ser arquitecte destacat i col·laborador del seu cunyat Eduard Farrés. A Valls se'l coneix per ser l'arquitecte, impulsor i president de la Cooperativa Elèctrica fins al franquisme, per la construcció de la Cooperativa dels pagesos i del Casino que hi havia a la mateixa casa familiar del Pati i també perquè va ser vocal, director i vicepresident del Banc de Valls. Va treballar al Clot del Moro a la Pobla de Lillet en la construcció de la fàbrica de ciment Asland i a la resclosa del Ter a Bonmatí, prop de Girona, segons dades del fill. Va rehabilitar la masia i hi construí la gran galeria porxada amb bigues de ferro.

Ambdues persones, el germà, que culturalment l'embolcallà i li donà empena, i l'espòs, que li donà el seu vistiplau sabent que molts cops passaria a segon terme, van fer possible que la senyora Maria pogués ser una pintora.

De petita anà a l'escola de la senyoreta Dolores, una escola privada però no de religioses, fet que es notarà en la seva formació. Va viure al seu Vilassar natal fins que es va casar, l'any 1899, i passà a residir a Barcelona, d'on es desplaçava temporalment als llocs de treball del marit. Les vacances les repartien entre Vilassar, fins que va estar dempeus la casa pairal, i Valls, a ca Tafarra del Pati i a la masia Homs.

Va tenir dos fills, l'Anton i l'Elvira, i un cop van ser grans va fer realitat el seu desig: dedicar-se a la pintura. Ella mateixa, amb el to simpàtic que la caracteritzava, deia que primer es va dedicar a l'escultura, referint-se als fills, i més tard a la pintura.

Tothom qui la va conèixer coincideix a dir que era petitona, alegre, molt simpàtica, bona observadora i molt activa. Una dona moderna i culta, lectora, que tocava el piano, feia mostraris de ganxet, anava a classes de francès, de gravat, es dedicava al jardí i viatjava. Tots la qualifiquen com una senyora. La senyora Homs, com se la coneixia a Valls.

Les estades a Valls foren llargues els darrers anys per les activitats del marit. El pis del Pati, centre neuràlgic de Valls en aquells moments, era un bon mirador: les festes, les processons de Setmana Santa i de Corpus, les fires, les mainaderes prenent el sol i el moviment de gent han quedat plasmats en els seus apunts. La mateixa casa,

Maria Freser.
COL·LECCIÓ DE LA
FAMÍLIA HOMS

per la banda de darrere donava al Casino i a la sala de ball, que en època del franquisme s'anomenava Educación y Descanso, per tant, des de casa seva podia veure el ball i l'orquestra, que també esdevingué tema dels seus dibuixos.

La tartana del Peret Cinc-cents i el taxi dels Casañas feien el transport a la masia. I era aquí on gaudia del jardí, del paisatge i de la llum tan especial de l'Alt Camp, mentre pintava sota les galeries. I com que disposaven de molta aigua, tenien unes grans basses que li permetien tenir un jardí frondós, a part de la collita dels arbres fruiters i de la vinya. Ella mateixa tenia cura dels gladiols, les roses, les dàlies, de les impressionants hortènsies (molt pròpies de Vilassar, però que costen de fer-se a Valls), que moltes vegades eren exposades per la Firagost juntament amb les de ca Badia i omplien de llum el carrer de la Cort i la plaça del Blat. També feia poms per decorar l'església de Sant Roc de Masmolets per la Festa Major. Li agradava regalar flors de la masia i les que portava de Vilassar, així com les caixes de clavells, però els poms els havia de fer ella. Les flors sempre van ser un dels seus atractius i una mena de llenguatge, no només li agradava pintar-les, les volia veure créixer.

La masia encara respira records de l'artista: el mirador de la bassa petita i la galeria albiren el mateix mar de Vilassar; el banc de les oques, esgrafiàt per l'artista, al costat

El Pati i, a l'esquerra, ca Taffarra. Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela de 1921.

ARXIU MUNICIPAL DE VALLS

del brollador i els galls pintats de la façana, donen vida als estudis d'aus que guarda el Museu. A l'interior encara es manté l'estudi de la pintora i dels fills i les pintures murals del cosí Guasch Homs, que sembla que aturin el temps (les pintà quan tornà de la seva estada com a becari a Itàlia).

Les seves estades a Valls la posaven en contacte amb els amics artistes, com Pau Mercadé, amb qui mantenia llargues tertúlies, o els companys de les classes de dibuix de l'Escola del Treball i també algunes noies que va engrescar perquè fessin Belles Arts.

Les seves llibretes de dibuix són testimoni, per la data, que el 1922 anà a Madrid i a terres de Castella i que va fer tres viatges a París, la capital de l'art: dos l'any 1925, un per la Candela i l'altre per Tot Sants, i el tercer per Sant Joan de 1926.

L'activitat artística la va mantenir ocupada. Malgrat la mort de la filla i del marit, va exposar a Valls fins tres anys abans de la seva mort, poc abans de fer noranta anys. Va ser enterrada a Valls, a la capella de la família Homs, una joia d'art funerari modernista vallenc. Fins i tot, en la seva mort, l'art l'acompanya.

4. Les exposicions i la crítica

Des de molt aviat el seu mestre la introduí en el món de les galeries. Va fer vint-i-una exposicions col·lectives i set d'individuals, repartides entre Barcelona, Valls i Vilassar. A Barcelona exposà a les sales més destacades, on es feien manifestacions molt d'avantguarda. A la Sala Dalmau, el 1912, ja es feia una exposició cubista, a la mateixa sala exposava Dalí el 1925, poc després de la Maria Freser, i el 1932 s'hi feia l'exposició d'art francès d'avantguarda amb Braque, Picasso, Gris i Miró, entre d'altres.

Començà a exposar entre les primeres dones (abans d'ella n'hi ha molt poques d'inventariades i que surtin de la temàtica floral, encara menys). Per les mateixes dates, la seva filla, l'Elvira Homs, també exposà: el 1929 ho feia a la Sala Dalmau i el 1931 a les Galeries Laietanes. L'Elvira formava part de l'Agrupació d'Aquarel·listes, però la temàtica i l'estil eren molt diferents dels de la seva mare, segons el diccionari Ràfols.

Malgrat haver començat tard, la producció de Maria Freser va ser molt fecunda, com ho manifesten les seves exposicions a Barcelona, Vilassar i Valls.

• A Barcelona:

- 1922 Saló Parés, col·lectiva, amb el seu mestre R. Estrany.
- 1923 Saló Parés, amb Camins, Estrany i Teixidor.
- 1924 Sala Parés, amb Estrany
- 1925 Sala Parés exposició col·lectiva "Obres inèdites d'artistes catalans", amb els artistes figuratius més destacats del moment. Exposició inaugural de la sala pels nous establiments Maragall.

- 1926 Galeries Dalmau
- 1927 Galeries Dalmau
- 1929 Galeries Laietanes
- Des del 1929 fins al 1932 exposa amb l'Agrupació d'Aquarel·listes
- 1930 Nacional de Bellas Artes de Madrid
- 1931 Galeries Laietanes
- 1933 Galeries Laietanes
- 1936 Galeria Syra
- 1942 i 1944 a la Nacional de Primavera de Barcelona
- 1944 La Virreina, col·lectiva de l'Agrupació d'Aquarel·listes de Catalunya en el XXV aniversari del grup
- 1944 Llibreria Mediterrània
- 1945 Primer Salón de Bellas Artes de Madrid

• A Vilassar exposà pel Nadal de 1926 en una col·lectiva d'artistes locals, al Casino, en la qual participaren quatre pintors de ca la Duana: la Maria, els seus fills, Anton i Elvira, i el seu germà Eduard. Possiblement en va fer més però no estan documentades

• A Valls:

- 1928 Casino. Col·lectiva d'artistes locals.
- 1945 Escola del Treball. Col·lectiva de tardor amb Jaume Mercadé, Pau Mercadé i l'escultor Josep Busquets.
- 1952 Sala del Castell. X Exposició de Nadal.
- 1957 Escola del Treball. XV Exposició de Nadal.
- 1959 Escola del Treball. XVII Exposició de Nadal
- 1960 Centre de Lectura. XVIII Exposició de Nadal
- 1961 Local del Movimiento Nacional. XIX Exposició de Nadal

Les crítiques a la premsa, sempre positives, estan recollides, algunes pel fill sense datar i altres per les revistes del moment.

• *La Veu de Catalunya*, núm. 557 (6 de juny de 1922) comenta la primera exposició i en destaca les anomenades *Fulles d'àlbum* per ser “molt espontànies i gracioses de moviment” i els aiguaforts per “la concisió i agudesia”.

• *Revista de Bellas Artes*, núm. 7 (maig de 1922), de Madrid. També fa referència a l'exposició.

- Les crítiques a la segona exposició, recollides pel fill:

— *El Día Grafico*: “[...] como acuarelista y aguafortista se nos presenta esta interesante artista, con una serie de obras suficiente a dejar bien patente su personalidad.”

• *La Vanguardia*: “Tocante a la señorita Freser, exhibe acuarelas, aguafuertes y dibujos al lápiz; éstos, a nuestro juicio, lo mejor de entre sus obras”.

• *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 2307, any XLVI (25 de maig de 1923), pàg. 356: “Artista xiroia i decidida, que dibuixa a esgarrapades i pinta amb molt de pit; tant que fins s'atreveix amb l'aiguafort. Té traça en copsar els moviments de les figures i en treure de l'aquarel·la uns tons brillant i mascles.”

• *La Gasetta de les Arts*, núm. 15 (15 de desembre de 1924), pàgs. 2-3, fa la crítica de l'obra exposada a la Sala Parés:

Aiguaforts, pintures i dibuixos d'en Rafel Estrany i na Maria Freser a Can Parés. Maria Freser que conreua l'aiguafort, ofereix algunes proves verament reixides. Artista fantasiosa, s'inclina a la il·lustració de llibre i són curiosos alguns dels seus projectes, notes i estudis que revelen la bona raó del seu temperament pròdig i de l'estil elegant.

• Els comentaris de *L'Esquella*, núm. 2387, any XLVII (5 de desembre de 1924), pàg. 777, referents a la mateixa exposició tenen un altre caire, dins la línia satírica que caracteritzava la publicació:

—Bona parella —un que s'orienta—. Jo no sé perquè, però la Maria Freser i en Rafel Estrany sempre fan junts les exposicions, «exposant-se» naturalment, junts també, a rebre alguna morma de la crítica.

»Els estan segurs, però, de fer bona parella i no s'amoïnen gaire amb «què diran». Que diguin el que vulguin! deuen pensar, amunt i crits!

»No vull pas dir que les seves exposicions sien cridaneres, ben al contrari: tiren a serioses i concentrades, malgrat les cargolades caricatures de la Freser, la qual d'un temps ençà té pacte amb les «bruixes».

»Ui, si ni té! I que les coneix una per una! Allí veurem mapada de nit a «l'aiguafort» tota la famosa bruixeria de Llers.

»No cregueu que la Freser no estimi la llum i els colors, encara que es decanti cap l'art d'embruixament mireu les aquarel·les que esposa i admireu les coloraines que sap treure dels colors aigualits; flors encertades, ceràmica trencadissa, fruites sortint de l'arbre i un «intrior» senyor i tocadet amb molta feminitat.

»L'Estrany [...] On exposa aquesta parella artística? A Can Parés.

• *Juventut Catalana*, núm. 7 (18 de desembre de 1924), referint-se a la mateixa exposició destaca sobretot “algunes de les seves composicions i gloses sobre el poema de Fages de Climent *Les bruixes de Llers*”

- *La Gasetta de les Arts*, núm. 50 (1 de juny de 1926), pàg. 7, diu:

Una pintora aquarel·lista distingida, la senyora Maria Freser, exposa a les Galeries Dalmau una sèrie d'obres, els seus aiguaforts, a la manera dels Capricis de Goya, demostren un domini del procediment a la punta seca. Les seves aquarel·les de flors, més que els seus dibuixos plauen als ulls. En les apuntacions hi ha sovint una volguda fuga a

la qual no correspon potser el coneixement profund de la forma que fa les delícies del dibuix moviment.

- *La Gasete de les Arts*, núm. 73 (15 de maig de 1927), pàg. 5, diu:

Aquarel·les, aiguaforts i dibuixos de Maria Freser. Exposa aquesta artista distingida una nodrida col·lecció de les seves obres a la Sala Dalmau. Les seves aquarel·les tenen apreciables condicions de qualitat i harmonia, i en alguns punts demostren un domini de la tècnica molt digne d'assenyalar-se. Els seus gravats i apunts lleugers de figures són altre aspecte molt agradable i característic de la producció de la distingida artista.

- *La Vanguardia*, 28 de febrer de 1936, en la secció "Arte y Artistas" fa la crònica setmanal de les exposicions i fa la crítica a l'exposició de la galeria Syra: "Maria Freser nos ofrece un agradable conjunto de notas y acuarelas con temas en pleno movimiento (particularmente en los temas de danza), de flores y frutos con un estilo fugado y lleno de sinceridad."

La primera exposició de Valls va ser col·lectiva,⁵ amb pintors, escultors, artesans de ferro forjat i un arquitecte, que presentaren unes 70 obres, i completada amb un cicle de conferències sobre la cultura artística a Catalunya. En pintura hi participaren: Ramon Bigas, Paquita Bonifàs, Anton Badia, Emília Coranty, Bonaventura Cases, Eduard Castells, Pere Català, Aureli Esteve, Maria Freser, Josep Folch, F. Galofre Oller, F. Galofre Subís, F. Guasch Homs, Elvira Homs Ferrés, Jaume Mercader, Manuel Nogués, A. De Torner, Lluís Pie, Joan Roig i Anton Borrell. En arquitectura: Cèsar Martinell. En escultura: Anselm Nogués, Macià Pallarés, Francisco Icart. En ferro forjat: Francisco Ferrer.

La crítica de la mateixa exposició al setmanari local *Joventut*, número 508 (29 de desembre de 1928), deia, referint-se al gran ventall d'artistes vallencs: "[...] entre l'estil conservador de Galofre Oller i B. Cases i l'avantguardisme d'Elvira Homs".

5. Crítica de l'obra

Pot sortir una dona de la condició que li confereix una educació tradicional sense trencar violentament tot un món de convencions? És possible viure i participar en canvis socials i culturals que substitueixen costums, sistemes econòmics, rols socials, tecnologies, relacions humanes... i no renunciar a la comoditat d'un estatus social i d'una conxa familiar plàcida i protectora? Es pot ser antic i modern, poderós i humil, tradicional i innovador? La nostra protagonista ens demostra amb la seva vida que és possible passar fent equilibris entre aquestes contradiccions com una ploma lliscant sobre la fulla d'un ganivet, sense perdre la formes i el somriure.

⁵ *La Crònica de Valls*, núm. 1225 (5 de gener de 1929).

Maria Freser tenia l'educació acurada d'una senyoreta de bona casa i de família culta. Sabia portar una casa, cosir, fer puntes, tocar el piano, dibuixar i pintar. Dibuixar formava part d'una formació destinada a realitzar la dona dins l'àmbit domèstic: administrar, criar els fills, acompanyar el marit i fer feliç la vida dels familiars. Les circumstàncies van ser favorables perquè Maria pogués transgredir els estrets marges de moviment previstos per a la dona burgesa. Primer, l'onada de llibertat i revolta que es va viure el primer terç de segle xx, les idees igualitàries de classe i de gènere promogudes pels moviments socials, els trencaments de convencions en els "feliços anys 20" i la particular onada progressista dels anys republicans. Segon, l'ambient familiar culte, el marit i el germà arquitectes, les relacions amb artistes, que devien esperonar la seva dedicació a l'art. Per sobre de tot, cal tenir en compte un element fonamental, una força que la va empènyer a treballar, dia rere dia, seguint un impuls de realització personal. Allò que en diem vocació la va conduir a un treball continuat i coherent i a fer-se mereixedora d'una consideració de professionalitat que molt poques dones del seu temps van aconseguir.

Maria Freser devia haver après a dibuixar de joveneta, potser llavors ja havia tingut el desig de ser pintora, tot i que no coneixem obres de joventut. El casament, el 1899, amb la dedicació a la casa i als dos fills la va distreure de l'art durant gairebé vint anys, fins que cap al 1918, comencem a trobar datacions de dibuixos i gravats. Va acudir a classes del professor Rafael Estrany i Ros (Mataró 1884- Barcelona 1958), encara no sabem si a Barcelona o a Mataró, on va ser director de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis. Segurament es deu a la seva influència l'estil expressionista dels primers dibuixos i al seu taller hi devia treballar i estampar els gravats de tècnica acurada que es conserven al Museu de Valls.

Sobretot entre 1920 i 1950, aproximadament, es troba el gruix del treball conegut. Determinar-ne la cronologia és difícil perquè els treballs rarament estan datats i l'obra encara no està prou estudiada ni documentada. En aquests trenta anys va fer tota una crònica del món que l'envoltava. La tècnica per excel·lència va ser el dibuix i l'aquarel·la. La gran quantitat i varietat de dibuixos confereix al seu treball un valor documental, històric i anecdòtic: és el món vist per una mirada intel·ligent, sensible i tendra, amb un tocs d'ironia i distanciament que fan còmplice l'espectador. Una gran quantitat de llibretes i fulls solts, d'un format aproximat de mig foli, ressegueixen les afeccions, els viatges, els tipus del moment, els testimonis d'un món que canviava a gran velocitat. Enumerar aquestes temàtiques ja ens descriu el contingut conceptual i la idiosincràsia del treball: les bruixes i els personatges grotescos són un parèntesi en una obra en què predomina la visió d'allò més quotidià: les flors, els animals domèstics, les parades i els personatges del mercat, els oficis tradicionals, els soldats d'un i altre bàndol de la Guerra Civil, els viatgers, els traginers, la gent elegant que visita una exposició, les ballarines del Liceu, etc. Tots van entrant a les llibretes de dibuix com una galeria de personatges. Les postures fatxendes de galls i militars, la laboriositat dels treballadors, el colorisme dels vestuaris, l'elegància de moviments dels ballarins i ballarines, la vibració dels

castellers o l'esnobisme apuntat en la representació de gent de classe alta. Apareixen, de tant en tant, tocs irònics i exageracions caricaturesques que desmenteixen la postura innocent o purament testimonial de l'artista.

Tot i haver anat al taller del professor i artista Rafael Estrany, el dibuix de Maria Freser és en gran part autodidacte, poc acadèmic, fruit d'una mà hàbil i d'una pràctica intensa. Repeteix el procediment d'esbós al llapis i il·luminació amb aquarel·la, amb molt poques variacions durant tots els anys de treball. Parteix d'una línia fina de llapis de traç ràpid amb la qual marca el contorn o l'encaix i s'atura a concretar zones que serien difícils de dibuixar amb el pinzell, com cara, ulls, mans, etc.; a continuació, acoloreix sempre amb aquarel·la, amb pinzellades força generals, que resolen les formes principals; acaba amb petits tocs amb el pinzell de punta per fer els detalls de cara, roba, estampats, textures, reflexos, etc. Demostra facilitat i retentivitat, una excel·lent memòria visual que li permet captar l'instant i representar-lo amb naturalitat. Per contra, li falta tècnica de dibuix, amplitud de recursos i registres. Es forma i treballa en un temp de dibuixants genials: Cases, Nonell, Gargallo, Joan Gris, Opisso, Junceda, Xavier Gossé, Xavier Nogués, Penagós i molts altres; n'hi ha que la influencien però no aguantaria la comparació en termes de qualitat de dibuix. Això no obstant, la seva constància, sensibilitat i l'encert d'escollir unes temàtiques poc treballades, li fan guanyar un lloc respectable. El centre d'interès del seu treball no s'ha de buscar només en el llenguatge ni en la tècnica, sinó en la perseverància i en la mirada oberta a una temàtica molt àmplia que converteix el gruix de la producció en un testimoni original i sincer del seu temps.

El cronista gràfic té consciència de la fugacitat, sap que el moment és irrepetible i vol deturar-lo en el seu dibuix. Maria Freser, igual que els pintors costumistes i que molts dibuixants il·lustradors, vol, també, expressar la bellesa i el tipisme de les escenes quotidianes. El vestit és el distintiu de classe, d'ofici i d'ideologia, marca la pertinença a un grup i és també un element plàstic i decoratiu per excel·lència. En els dibuixos anava captant formes canviants amb un interès folklòric, també amb un sentit crític que no s'expressa directament, però que provoca la comparació i el distanciament. Això es veu especialment en els tipus que recull durant la Guerra. Pot mirar i dibuixar milicians, brigadistes, soldats, dones milicianes, etc. i, sense canviar de llibreta, continuar amb les tropes victorioses, falangistes, tropes africanes i cues de racionament. Descarta el dramatisme i opta per ressaltar la part humana i l'estampa anecdòtica.

Tornant a la reflexió del principi, el gran nombre de dibuixos que el seu fill va conservar i que va repartir, pocs anys abans de morir, entre els museus de Valls i Vilassar, descobreixen un treball ingent que no havia sortit de l'àmbit familiar. A part hi ha les nombroses pintures que van anar a parar a col·leccions privades, a cases particulars i també els dibuixos i gravats que es van publicar, molts encara no documentats. Retrobem una dona artista singular que mereix un estudi més complet. Sense deixar la seva condició de mestressa de casa i membre de l'alta burgesia, Maria Freser va treure partit de la llibertat que gaudia per fer una crònica

Apunt en aquarel·la. Anys 1920-30.

AUTORA: MARIA FRÉSER. FONS: MUSEU DE VALLS. DONACIÓ: ANTONI HOMS FERRÉS

del seu temps i deixar un testimoni personal i original del seu punt de vista. Des dels seus observatoris privilegiats, mig domèstics, mig públics, va mirar el Mercat de Valls, els carrers de Barcelona, el camp de la masia de Valls, la platja i els personatges de Vilassar, les festes, les ballarines del Liceu. Va entrar en la vida del carrer, sense sortir del tot de la distància curta i protegida del seu balcó.

6. Temàtica i característiques de les sèries de dibuixos

a) *Gravats expressionistes, inspirats en Goya i en estampes populars.* Els dibuixos i gravats amb temes de bruixes, nens i ballarines d'aspecte grotesc i alguna escena d'església o de vetlla s'han de situar en els primers temps que es va dedicar a l'art, entre 1918 i 1926. Sota la influència del seu mestre Rael Estrany i amb moltes relacions amb els gravats de Goya i els dibuixos més expressionistes de Nonell. Corresponen a l'època de les exposicions a la Sala Parés i a les Galeries Dalmau. Era una obra molt atrevida i crítica que l'hauria pogut situar en un sector avantguardista de l'art gràfic català.

b) *Gravats de ballarines.* Sèrie de gravats amb temes de ballarines. Alguns van servir per il·lustrar les pàgines dedicades al Liceu de la revista *Mirador*.

c) *Dibuixos de ballets al Liceu.* Apunts al llapis i aquarel·les dels ballets del Liceu, dels quals era una espectadora assídua. Ressegueix les temporades de ballet amb el grup propi del Liceu i les companyies estrangeres que hi passaven. També va dibuixar alguns músics famosos i directors d'orquestra. Els dibuixos i pintures del Liceu són els que s'han estudiat més, se n'ha publicat un llibre editat pel Museu de la Marina de Vilassar, on se'ls ha comparat amb la programació musical d'aquest teatre, de manera que molts s'han pogut datar i atribuir-los exactament la representació que els va inspirar. El detallat estudi ens descobreix una Maria Freser seguidora dels principals esdeveniments musicals que tenien lloc al Liceu: el cicles wagnerians, la música avantguardista de Schönberg, Falla, Stravinskij, les actuacions dels famosos ballets russos de Diagilev, del ballet de Monte-Carlo, etc.

d) *Apunts de ballarines a l'estudi.* Un altre conjunt de treballs sobre ballarines les mostra assajant i fent exercicis. Això ens indica que tenia accés als assaigs i als estudis d'algun ballet, potser als del mateix Liceu, on feia sessions de dibuix del natural. Hi ha estudis que posen l'accent en el moviment, en les formes decoratives del cos, que adopten les coreografies dels balls, capten postures de descans i també alguns moments quotidians, una mica grotescos o còmics, característics del "darrere" de l'escenari.

e) *Vestits i balls tradicionals.* Treballs que deixen constància de diferents balls tradicionals, ball de bastons, moixiganga, etc. Potser fets en les festes tradicionals de

Detall del ball de bastons. Anys 1920-30.

AUTORA: MARIA FRESER. FONS: MUSEU DE VALLS. DONACIÓ: ANTONI HOMS FERRÉS

Valls, on es ballen. Plantegen una dificultat de representació de moviment i tenen l'interès de la descripció del vestuari folklòric.

f) *Aquarel·les de flors*. En l'àmbit d'amistats i família, Maria Freser era coneguda i encara és recordada pels seus quadres de flors. Flors que ella mateixa feia créixer a la masia de Valls i que pintava amb detall i naturalisme, amb tocs àgils, lliure dels problemes de dibuix que podien representar les figures humanes. El tema de les flors l'afronta amb un tractament delicat, sensible i molt decoratiu. Als museus no han arribat aquestes obres perquè estan repartides en col·leccions particulars.

g) *Cròniques de viatges (Madrid, París)*. Dues llibretes guarden el record de dos viatges, un a Madrid i un a París. Són uns quants dibuixos que documenten alguns moments del viatge i algunes de les persones o situacions que li van cridar l'atenció.

h) *Dibuixos de platja*. Se'n conserven pocs, testimoni de les seves estades estiuenques a Vilassar, alguns banyistes, personatges a la platja, breus apunts del paisatge de mar i barques.

i) *Dibuixos d'oficis tradicionals*. Hi ha dibuixos solts amb representació de diferents oficis artesans i una llibreta on predominen els dibuixos sobre treballs de pagès: la sega, el batre, la verema, la collita d'ametlles, els pagesos cavant, esporgant els arbres, les pageses collint i traginant els fruits, etc. En aquests dibuixos apareixen cavalls, rucs i mules, llavors encara la força de treball més emprada en l'agricultura. Els dibuixa amb força correcció, en diferents postures, amb traços decidits que mostren molta pràctica. En conjunt aquestes escenes són un testimoni del final d'una època en el món rural i d'unes tècniques ancestrals que es convertien en tema pintoresc, justament perquè començaven a ser substituïdes per eines mecàniques.

g) *Temes de mercat*. Hi ha gran nombre de dibuixos d'aquest tema. Representa els pagesos, els venedors i venedores, les mercaderies, els animals, els carros, les parades. Fets en diferents etapes, es poden veure dones vestides a la moda dels anys vint amb les cintures molt baixes i els cabells tallats curts. Altres dones vestides a la manera tradicional (faldilles llargues, mocador i davantal), nens jugant, homes vells asseguts al sol, etc.

h) *Animals domèstics*. Dibuixats probablement al petit galliner de la masia, galls, gallines i animals domèstics en diferents postures, observacions de moviment i gestualitat amb una bona demostració de vis còmica.

i) *Gitanes*. Els dibuixos de gitanes mostren les dones vestides i guarnides amb mocadors típics, faldilles, arracades, etc. vistosos i florejats en unes, negres en les més grans, acompanyades de criatures, en espectacles amb mones, instruments musicals, etc. També trobem algunes gitanes ballant que pertanyen a coreografies de ballets. Algunes gitanes i ballarines clàssiques mostren un canvi d'estil. La línia es fa seguida, el contorn més precís i la forma simplificada amb volums retallats. És una

Apunt en aquarel·la. Anys 1920-30.

AUTORA: MARIA FRESER. FONS: MUSEU DE VALLS. DONACIÓ: ANTONI HOMS FERRÉS

forma d'il·lustració propera a l'art decor, a la manera de Xavier Gosé. Probablement dels anys vint, tot i que no estan datats i resulta difícil precisar-ne l'època en què es van fer.

j) *Crònica i personatges de la Guerra i de la postguerra.* Aquesta és una de les sèries de dibuixos que més crida l'atenció. De la mateixa manera que inventaria els tipus populars o els diferents animals, va deixar als seus apunts una gran quantitat de tipus humans que van aparèixer al seu entorn durant la Guerra i la postguerra. Comença amb un gran grup datat el 1937 en què reflecteix la irrupció d'un estol de nous personatges als carrers. Com si estigués decidida a no prendre del tot partit, destaca la part folklòrica dels uniformes, l'espectacle de desfilades i demostracions de poder, o mostra el vessant humà dels tipus que exhibeixen amb fatxenderia l'uniforme, alguns amb aspecte ferotge, els adéus familiars, la mirada d'un brigadista desfilant trobada per un instant, els gests simbòlics dels militants... Sense perdre el fil, uns tipus substitueixen uns altres i a partir del 1939 s'afegeixen a les llibretes les formacions de les noies de la Sección Femenina, els nous uniformes dels soldats franquistes, els requetès, els falangistes, els africans amb les seves túniques, l'exhibició de banderes... Finalment, també al temps de guerra i postguerra pertanyen les cues del racionament, les dones amb els cistells buits buscant menjar i altres grups, potser els que veu pels volts de l'estació, amb grans paquets de verdures i queviures; són la gent de Barcelona que havia d'anar a buscar els aliments als pobles de pagès. No podem deixar de veure també en les voluminoses bosses i en el gest esquerp d'alguns personatges, l'al·lusió als aprofitats estraperlistes.

k) *Crònica dels visitants d'una exposició.* Els dibuixos dels visitants de la seva exposició de l'any a les galeries Laietanes fa un curiós repertori de personatges elegants, amb pintes d'intel·lectuals, de crítics d'art, persones modernes i ben vestides que contrasten amb els seus habituals personatges populars i rurals. Estudi de postures, moltes figures representades d'esquena, mirant els quadres amb diferents actituds.

l) *Castellers.* El tema dels castell, tan lligat a Valls, és tractat amb un esforç d'expressió i d'adequació del grafisme molt especial. El dibuix de llapis de línia fina i seguida, que li és habitual, per encaixar els personatges és substituït en molts casos per una línia molt més expressiva, trencada, embullada. Hi ha una recerca de recursos gràfics per captar el sentit de moviment, d'energia i l'equilibri precari. El color es dona amb pinzellades obertes, envoltants i vibrants. En aquests dibuixos Maria Freser fa una aportació ben personal i original a la iconografia dels castells.

k) *Calçotades.* Probablement és una de les darreres sèries, per no dir la darrera. Ho fa pensar la indumentària moderna de les dones i el mateix tema de les calçotades com una festa a l'aire lliure, un costum que es posa de moda a finals dels anys cinquanta o als primers seixanta. Amb certs gests d'esnobisme, uns personatges de

Detall en aquarel·la del tres de set dels castellers de la Colla Vella de Valls. Cap als anys 30.
AUTORA: MARIA FRESER. FONS: MUSEU DE VALLS. DONACIÓ: ANTONI HOMS FERRES

ciutat cel·lebren una calçotada. Novament trobem una descripció innocent i folklorista i, alhora, el contrapunt crític i irònic. Dos d'aquests dibuixos tenen un detall curiós, amb dues figures sense cames, com una mena de fantasmes, un home i una dona, potser uns amics o antics amfitrions que participen, només en el record, de la festa.

7. Gràcies Maria Freser

Maria Freser, la senyora Homs, que és com tothom la coneixia, ja què en aquells anys era inconcebible tenir una identitat pròpia desvinculada del cognom del marit, era parenta llunyana de la família i malgrat tenir més o menys els anys de l'àvia, era una bona amiga del meu pare, que encara que metge de professió, era home amb grans inquietuds artístiques.

La recordo molt bé. Menuda, vestida de fosc, amb unes sabates angleses que deixaven endevinar uns peus força delicats. Cabells blanquinosos i recollits en un monyo sense cap mena de coqueteria. Gran, per no dir velleta (ja tenia vuitanta anys), però amb una vitalitat i dinamisme que se li reflectien molt bé en els ulls petits de color castany, però d'una vivor que encomanava les seves ganes de viure i el seu optimisme. Les mans de la senyora Homs eren petites i deformades per l'artrosi, però, quan agafaven el llapis o el pinzell, esdevenien àgils i eren capaces de captar un instant i convertir-lo en etern.

Tenia una gran habilitat per retenir la bellesa de qualsevol cosa o acció del seu entorn i amb notes ràpides tractava els temes més diversos.

Personatges, flors, paisatges. A més del dibuix, dominava les tècniques de l'aquarel·la i el gravat. L'anècdota era només un pretext per fer una bona obra d'art. Aquesta senyora Homs, petita i encantadora, era capaç de comunicar-se amb qualsevol que tingués al seu costat, des d'un infant fins a un avi.

Un bon dia, quan jo tenia solament tretze anys, vaig assabentar-me que hi havia una carrera que es deia Belles Arts, a partir d'aquell moment vaig tenir molt clar quins havien de ser els meus estudis. El meu pare, home dialogant, cosa no gaire freqüent en els pares d'aquella època, va escoltar-me, i tot seguit va recórrer a la seva amiga. "Aquí la tens, Maria, diguem el que en penses." Immediatament començà la meua primera lliçó.

Asseguda al rafal de la masia Homs, ja em teniu amb un bloc i uns quants colors esperant el que em faria fer la senyora Maria. Va mirar-me i va somriure. La seva rialla em tranquil·litza i, tot seguit, mentre arrencava una branca de petúnia que tenia a l'abast, va dir-me: "Mira-te-la bé." Jo la vaig mirar, intuïnt que me la faria dibuixar, i així va ser, però no de la manera que jo suposava. Va repetir: "Mira-te-la bé." Per un instant vaig pensar: "que pesada". Passats uns segons va preguntar-me de nou: "Ja te l'has mirat bé?" Sorpresa, vaig contestar amb un sí, sí, repetitiu. Al moment la va amagar i va dir-me: "Doncs bé, dibuixa-la." La meua cara de sorpresa va ser prou expressiva perquè ella em digués: "No dius que vols fer Belles Arts? Doncs si vols

ser artista, pintar o dibuixar, el primer que has d'aprendre és a mirar, observar i retenir les imatges, els moments, els colors." Aquesta va ser la meua primera lliçó. No l'he oblidat mai. I en recordança de la meua gran amiga de vuitanta anys, l'he repetit sovint als meus alumnes, fent constar la seva procedència, que em plau una vegada més recordar.

8. Cloenda

La pintora Maria Freser, tot i haver començat de gran, va saber fer-se un lloc entre les pintores. D'ella, cal dir sempre, que com a dona culta "va saber". Va saber aprofitar l'oportunitat de les galeries a través del seu mestre Estrany i de l'amistat de Jaume Mercadé, i sempre va anar fent exposicions, tot i que era difícil per a l'art figuratiu, atès l'èxit de la pintura abstracta. A les tertúlies de les galeries va conèixer el poeta i crític Carles Fages de Climent i es va obrir camí en la il·lustració literària a través del gravat.

Va saber aprofitar la seva situació personal i familiar, que econòmicament li va permetre fer allò que volia, dedicar-se a la pintura, cosa que la va mantenir creativa fins al final dels seus dies i la va fer feliç tota la vida.

La Maria Freser va anar al Liceu, com moltes dones de l'alta societat barcelonina, però no només hi anava a gaudir de la dansa i l'òpera, anava a dibuixar-la des de la seva llotja. La dona, des de la llotja, a la fi del segle XIX, era objecte de la pintura i un signe de modernitat en l'art. El pas de la Maria Freser per la pintura manifesta el canvi de rol de la dona.

9. Fonts documentals

9.1. BIBLIOGRAFIA

GUARDIOLA, Ll. *Sant Joan de Vilassar*, 1955.

GUASCH, G.; VENTURA, N. *60 Anys d'Exposició de Nadal*, Cossetània Edicions, Valls, 2002.

MARAGALL, J. A. *Història de la Sala Parés*. Editorial Selecta, Barcelona, 1975.

MONMANY; NAVARRO; TORT. *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins l'any 1938)*, Institut d'Estudis Catalans, 1999.

MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA. "Carles Fages de Climent. 1902-1968: Poètica i mítica de l'Empordà", Catàleg de l'exposició, desembre 2002.

MUSEU DE VALLS. Catàleg de la Pinacoteca, 1990.

RAFOLS. *Diccionario de Artista de Catalunya Valencia y Baleares*. Vol. II, Ediciones Catalanias y la Gran Enciclopedia Vasca, 1980.

RIUS, N. "Dona: subjecte de l'obra d'art. Catalunya 1870-1936". Inèdit.

SALCEDO, A. *L'art del segle XX a les comarques tarragonines*, Diputació de Tarragona, 2002.

AA.VV. *Maria Freser, apunts del Liceu*, Museu de la Marina de Vilassar, 2000.

9.2. FONTS HEMEROGRÀFIQUES

Crònica de Valls, núm. 1225 (5 de gener de 1929).

Esquella de la Torratxa, núm. 2307, 2387.

Juventut, núm. 508 (29 desembre de 1928), pàg. 4. Valls.

Juventut Catalana, núm. 7 (18 desembre de 1924).

La Gasetta de les Arts, núm. 15, 50, 73.

La Vanguardia, divendres 28 de febrer de 1936.

La Veu de Catalunya, núm. 557 (5 de juny de 1922).

Mirador. Setmanari de Literatura, Art i Política. Any V, núm. 225 (dijous 25 de maig de 1933), pàg. 2, Barcelona.

"Ressenya de l'Exposició de Nadal al Casino". A: *Ona*, núm. 14 (1927), Vilassar de Mar.

Quadern de divulgació turística. Setmana Santa Tarragona, 1936.

Revista de Bellas Artes, núm. 7, Any II (maig de 1922), Madrid.

"Singladures", 1990. Museu de la Marina. 1990. Exposició homenatge a Maria Freser.

9.3. FONTS ORALS

M. Àngels Ferrés, neboda. Vilassar de Mar.

Lluís Homs Catasús, nét. Barcelona.

Margarida Manero, amiga de la família. Valls.

Montserrat Mercadé, amiga de la família. Valls.

Josefina Miralles, alumna i amiga de la família.

Agnès Padró, alumna. Valls.

9.4. CENTRES DE DOCUMENTACIÓ

Arxiu Comarcal de Valls

Arxiu Municipal de Valls

Arxiu de la Ciutat. Ca l'Ardiaca. Barcelona

Biblioteca de Catalunya

Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona

Centre d'Art Santa Mònica. Biblioteca Cirici Pellicer

Hemeroteca Caixa Tarragona

Museu Nacional d'Art de Catalunya. Biblioteca General d'Història de l'Art

Museu de la Marina de Vilassar de Mar

Museu de Valls